

ERISTICKÁ DIALEKTIKA

Slov: logika a dialektika užívali již za starověku jako synonym, ačkoliv λογικισμοί¹⁾ (přemýšleti, rozvažovati, vyměřovati) a διαλέγεσθαι²⁾ (domlouvati se) jsou dvě velmi různé věci.

Názvu: dialektika (διαλεκτική, διαλεκτική πραγματεία, διαλεκτικός ἀνὴρ³⁾) použil poprvé Platon (jak dokládá Diogenes Laertius), a shledáváme, že ve Faidrovi, Sofistovi, Politeji (lib. 7) atd. rozumí dialektikou pravidelné užívání rozumu a cvik, zběhllost v tomto užívání. Aristoteles užívá τὰ διαλεκτικά⁴⁾ v témž smyslu: leč nejprve prý (podle Laurentia Vally) užíval v témž smyslu slova λογικῆ⁵⁾: nalézáme u něho λογικὰς δυσχερείας id est: argutias, προτασιν λογικῆν, ἀπορίαν λογικῆν⁶⁾. — Podle toho byla by διαλεκτική⁷⁾ starší než λογική⁸⁾. Cicero a Quintilian užívali dialectica a logica v témž obecném významu. Cicero in Lucullo: Dialecticam inventam esse, veri et falsi quasi disceptatricem. — Topica, c. 2: Stoici enim iudicandi vias diligenter persecuti sunt, ea scientia, quam Dialecticem appellant. — Quintilianus lib. II, 12: itaque haec pars dialecticae, sive illam disputatricem disere malimus⁹⁾: to poslední slůvko zdá se mu tedy latinským ekvivalentem řeckého διαλεκτική¹⁰⁾ (tak aspoň podle Petri Rami

dialectica, Audomari Talaei praelectionibus illustrata, 1569)¹¹⁾.

Toto užívání slov: logika a dialektika jako synonym udrželo se také ve středověku, novověku až podnes. Přece však v novověku, zejména u Kanta, užívalo se dialektiky častěji v nepěkném smyslu, asi jako »dovednosti sofistické diskuse«, a tudíž názvu »logika« dostávalo se přednosti jakožto nevinnějšímu. Přes to však obojí znamená původně totéž, a také v posledních letech se zase považují za synonyma.

Je to chyba, že »dialektiky« a »logiky« se odedávna užívalo jako synonymu, a tudíž není mi dovoleno, abych odlišil jejich význam, jak bych rád, a abych definoval »logiku« (od λογικισμοί¹²⁾), přemýšleti, přepočítávati, — i od λόγος¹³⁾, slovo a rozum, což je obojí nerozlučné) jako »vědu o zákonech myšlení, t. j. o způsobu užívání rozumu« — a »dialektiku« (od διαλέγεσθαι¹⁴⁾), rozmlouvati: každá rozmluva však jedná buď o skutečnostech či míněních, t. j. je historická nebo deliberativní) jako »umění disputovati« (toto slovo v moderním smyslu). — Pak logika má zřejmě předmět, určitelný čistě a priori, bez empirických příměsků, a to zákony myšlení, postup rozumu (λογος¹⁵⁾), který se jim podřizuje, sám sobě ponechán a nerušen, tudíž při osamělém myšlení rozumné nějaké bytosti, jež

se nedá ničím zavést. Naproti tomu dialektika jednala by o společnosti dvou rozumných bytostí, jež tudíž vespolek přemýšlejí, z čehož povstává disputace, t. j. duchový zápas, — pokud ovšem spolu nesusouhlasí jako dvojí stejnéjdoucí hodiny. Jakožto čistý rozum musela by se obě individua shodovati. Jejich odchylky vznikají z rozmanitosti, jež je podstatou individualnosti, jest to tedy element empirický.

Logika, věda myšlení, t. j. postupu čistého rozumu, dala by se tedy čistě a priori sestrojiti; dialektika však valnou měrou jen a posteriori, ze zkušenostního poznání poruch, jimiž čistě myšlení bývá stíženo pro rozmanitost individuální při společném myšlení dvou rozumných bytostí, jakož i ze zkušenostního poznání prostředků, jichž jednotlivci používají proti sobě navzájem, aby každý své individuální myšlení uplatnil jako čisté a objektivní. Neboť to už nese s sebou lidská přirozenost, že při společném myšlení, διαλεγεσθαι¹⁰⁾, t. j. při sdělování mínění (s výjimkou historických rozprav), doví-li se A, že myšlenky B-ovy o tomtéž předmětu se odlišují od jeho myšlenek, nereviduje A nejprve svého vlastního myšlení, aby našel chybu; nýbrž předpokládá hned, že chyba je v cizím myšlení, t. j. člověk je přirozeností svou svéhlavý: a

co z této vlastnosti vyplývá, učí nauka, kterou chtěl bych nazvati dialektikou, avšak chtěje se vyhnouti nedorozumění, chci ji pojmenovati »eristickou dialektikou«. Podle toho byla by to nauka o neústupnosti, člověkově přirozenosti vlastní, Eristika bylo by jen tvrdší slovo pro tutéž věc.

Eristická dialektika jest umění disputovati, a sice tak disputovati, aby člověk vždy podržel pravdu, tedy per fas et nefas¹⁷⁾.) Lze totiž ve věci samé míti pravdu objektivně a přece člověk v očích posluchačů — ba leckdy i ve svých vlastních ocitne se v nepravu; tehdy totiž, vyrátí-li odpůrce můj důkaz a platí-li toto vyvrácení již také

*) Aristoteles (podle Diogena Laert. V, 28) spojil rhetoriku s dialektikou, jichž účelem je přemlouvání, το πειθανον¹⁸⁾; pak analytiku s filosofií, jichž účelem je pravda: — Διαλεκτική δε ἐστὶ τέχνη λυγών, δι' ἧς ἀνασκευάζομεν τι ἢ κατασκευάζομεν, ἐξ ἐρωτησεως καὶ ἀποκρισεως τῶν προσδιαλεγόμενων. — Diog. Laert. III, 48 in vita Platonis¹⁹⁾. — Aristoteles sice liší: logiku čili analytiku jako teorii nebo návod k pravým soudům — apodiktickým, 2. dialektiku čili návod k soudům za pravé platícím, jako pravé běžně uznávaným — ενδοξα, probabilia (Top. I. c. 1 & 12)²⁰⁾, při čemž není sice zjištěno, že jsou nesprávné, ale rovněž není zjištěno, že jsou (o sobě) pravdivé; poněvadž na tom zatím nezáleží. Leč co jiného to jest, než umění zůstatí v pravu, ať již v podstatě pravdu máme či nemáme? Je to tudíž umění dosíci zdání pravdy, bez ohledu na věc samu. Tedy — jak již bylo na počátku řečeno.

jako vyvrácení tvrzení samého, jež přece lze dokazovati ještě jinak; v takovém případě je ovšem poměr pro odpůrce opačný: podrží vrch, jakkoliv je objektivně v nepravu. Jak je to možné?

Je to umožněno přirozenou špatností lidského pokolení. Kdyby jí nebylo, kdybychom byli v základě čestnými lidmi, směřovali bychom při každé debatě jen k tomu. abychom pomáhali k vítězství pravdy, bez ohledu, zda odpovídá našemu prve vyjádřenému názoru či mínění odpůrcovu: to by nám bylo lhostejné, nebo při nejmenším považovali bychom to za vedlejší. Leč to právě je nám věcí hlavní. Vrozená ješitnost. jež zejména jest vznětlivá, jde-li o rozumové síly, nechce dovolit, aby se projevilo nesprávným to, co jsme prve tvrdili, a správným to, co tvrdil odpůrce. Z toho důvodu měl by se tedy každý jen snažiti, aby usuzoval nejinak než správně, pročez by

Aristoteles dělí vlastně soudy na logické, dialektické tak, jak bylo právě vylíčeno, pak 3. na eristické — eristiku — při kterých forma důsledku je správná, věty však samé, látka, nejsou správné, nýbrž se jen správnými zdají, a konečně 4. na sofistické — sofistiku, při kterých forma úsudku je nesprávná, ač se zdá správnou. Všechny tyto tři druhy soudů náležejí vlastně do eristické dialektiky, poněvadž ani jeden z nich nesměruje k objektivní pravdě, nýbrž k zdání pravdy, bez ohledu na pravdu, tudíž směřuje k tomu, abychom zůstali v právu. Také spis o sofistických úsudcích byl vydán teprve později: byla to poslední kniha dialektiky.

ovšem musil nejprve přemýšleti a pak teprve mluvit. Leč k vrozené marnivosti dluží se u přemnohých žvanivost a vrozená nepoctivost. Mluví dřív než přemýšleli, a když již později upozorují, že jejich tvrzení je nesprávné a že nemají pravdy: snaží se, aby se aspoň zdálo, jako by tomu bylo naopak. Zájem pro pravdu, který přec obvykle bývá při vyslovení zdánlivě pravdivé věty jediným motivem, ustupuje nyní úplně zájmu ješitnosti: správné má se zdáti nesprávným a nesprávné správným.

Přece však i tato nepoctivost, toto setrvání na soudu, který se již i nám samým zdá nesprávným, může býti ospravedlněna. Často býváme s počátku o pravdivosti našeho tvrzení pevně přesvědčeni: tu však argument odpůrcův zdánlivě je vyvrací: vzdáme-li hned svůj úsudek, často později shledáme, že jsme přece jen byli v právu: náš důkaz byl nesprávný, avšak pro naše tvrzení mohli jsme vyhledati důkaz jiný, správný; tento argument, který by naši věc zachránil, nám hned nenapadl. Odtud vzniká pak v nás zásada, abychom bojovali dále i potom, když již argument proti nám vystavený zdá se správným a pádným, jsouce naplnění vírou, že pádnost odpůrcova důvodu jest jen zdánlivá, a že nás během diskuse ještě napadne nějaký argument, jímž bychom vyvrátili protidůvod odpůrcův, ne-

bo takový, kterým bychom jinou cestou potvrdili naši pravdu: takto jsme k nepoctivosti v diskusi téměř nuceni, nebo aspoň snadno sváděni. A tak se tu vzájemně podporují slabost našeho rozumu a zvrácenost naší vůle. Z toho pak vyplývá, že ten, kdo diskutuje, pravidlem nebojuje za pravdu, nýbrž za své tvrzení, jako pro ara et foci²¹⁾, a postupuje per fas et nefas, ba — jak bylo ukázáno — ani jinak tak snadno nemůže.

Tudíž každý se pravidlem vynasnaží prosadit své tvrzení, byť se mu již chvilku zdá nesprávným nebo pochybným.*)

Prostředky k tomu částečně poskytuje každému člověku již jeho zchytralost a

*) Machiavelli předpisuje knížeti, aby využil každého okamžiku slabosti svého souseda a napadl ho, poněvadž jinak může tento sám využít chvíle, kdy onen bude sláb. Kdyby vláda věrnost a čestnost, bylo by tomu jinak: poněvadž se však nelze jich nadít, nesmí se v nich člověk cvičit, poněvadž se to nevyplatí: — právě tak se to má s diskusí: dám-li odpůrci za pravdu, zdá-li se, že vskutku pravdu má, sotva, sotva učiní on totéž, jakmile tomu bude naopak: mnohem spíše bude postupovat per nefas: tudíž musím i já tak jednat. To se snadno řekne, že člověk má jít jen a jen za pravdu, bez záliby ve svém tvrzení; ale člověk nesmí předpokládat, že také druhý člověk se tím bude řídit: tudíž ani já nesmím toho dbát. A nad to chtěl-li bych se vzdát svého úsudku, který isem přece před tím promyslel, jakmile by se mi zdálo, že odpůrce je v právu, snadno by se mohlo přihodit, že ja sveden okamžitým dojmem, vzdávám se pravdy. abych přial omvl.

špatnost; o tom poučuje denní zkušenost: každý člověk tudíž má svou přirozenou dialektiku, jako má i svou přirozenou logiku. Leč ona nevede jej daleko tak bezpečně, jako tato. Žádnému se nepodaří tak snadno myslit či usuzovat proti logickým zákonům: nesprávné soudy jsou časté, nesprávné úsudky velmi řídké. Nedostatku přirozené logiky tedy člověk neprojeví tak lehce; zato ale jeví se u něho nedostatek přirozené dialektiky: je to přirozená vložka nestejněměrně mezi lidmi se vyskytující (v tom je podobná soudnosti, jež je velmi nerovnoměrně mezi lidmi rozdělena, kdežto rozum vlastně je stejný). Neboť často se stává, že se dáme splést, odmítnouti pouhou zdánlivou argumentací, jakkoliv jsme vlastně v právu, nebo naopak; a kdo pak odchází ze sporu jako vítěz, vděčí velmi často nikoliv správnosti své soudnosti při vytyčení svého názoru, jako spíše zchytralosti a obratnosti, s jakou svůj názor hájil. Jako ve všech případech je tu vrozeno to nejlepší: přes to však cvik a také přemýšlení o obrazech, jimiž lze odpůrce vyvrátit nebo jichž on obvykle užívá, aby nás porazil. může velmi přispět k mistrovství v tomto umění. I když tedy logika nemůže přinášeti vlastně žádného prospěchu praktického: rozhodně jej poskytuje dialektika. Zdá se mi, že také Aristoteles svou vlastní logiku

(analytiku) vytvořil hlavně jako základ a přípravu k dialektice a že dialektika byla mu při tom hlavní věcí. Logika se zabývá pouhou formou soudů, dialektika jejich obsahem nebo-li látkou, obsahem: proto také musila úvaha o formě jakožto obecném předcházení úvaze o obsahu jakožto zvláštním.

Aristoteles nestanoví účelu dialektiky tak ostře, jako já to učinil; udává sice jako hlavní účel dialektiky diskusi, avšak současně i vyhledávání pravdy (Top. I, 2). Později opět praví: o větách pojednáváme filosoficky pro pravdu, dialekticky pro zdání či pochvalu, pro mínění druhých (σοφία²²), Top. I, 12. Je si sice vědom rozlišení a oddělení objektivní pravdivosti nějakého soudu od pouhého jeho uplatnění či od dosažení jeho aproby: avšak nedodrжуje tohoto rozdílu dosti ostře tak, aby dialektice stanovil předmětem pouze ono uplatnění.* Proto jsou

* A s druhé strany se zase ve spisu De elenchis sophisticis²³) velmi snaží, aby odlišil dialektiku od sofistiky a eristiky: při čemž rozdíl má záležeti v tom, že dialektické úsudky jsou formálně i obsahově správné, avšak eristické nebo sofistické úsudky (jež se liší pouze účelem: u prvních — eristických — je účelem dosažení toho, aby nám bylo dáno za pravdu, samo o sobě, kdežto u druhých úsudků — sofistických — je účelem snaha dosáti uplatněním své pravdy vážnosti a skrze ní si vyzískati peněz) jsou nesprávné. Jsou-li úsudky obsahově správné, je vždy příliš nejisté, než aby bylo lze odtud vzítí dědlo a nejméně si může býti toho úplně jist ten, jenž diskuse se účastní: vždyť i re-

často připojeny k jeho pravidlům, vztahujícím se k tomuto účelu, i leckterá pravidla, jež se týkají objektivní pravdivosti nějakého

sultát diskuse poskytuje o tom teprve jakési nejisté objasnění. Musíme tedy Aristotelovou dialektikou rozumět sofistiku, eristiku, pejorativně dohromady a definovat ji jako umění podržeti za pravdu v diskusi: při čemž ovšem nejvýznamnějším prostředkem k tomu jest, máme-li především pravdu ve věci samé: leč to samo o sobě při směru myšlení lidí nestačí, a s druhé strany při slabosti jejich rozumu není toho vůbec ani potřeby. Patří k tomu tedy ještě jiné úskoky, jichž právě může býti užito, máme-li objektivně nepravdu, poněvadž jsou neodvislé od objektivní pravdivosti; a jde-li právě o takovýto případ, člověk téměř nikdy neví zcela bezpečně. Můj názor tedy jest, že je třeba dialektiku ostřeji odlišovat od logiky, než to učinil Aristoteles, logice pak přenechat pravdu, pokud je tato formální, a dialektiku omezit na podržení pravdy, naproti tomu však neoddělovat od ní sofistiky a eristiky tak, jak to Aristoteles činí, poněvadž rozdíl ten spočívá v objektivní materiální pravdě, o níž zpředu nemůžeme míti jasno, nýbrž musíme s Pontským Pilátem říci: Co jest pravda? — Neboť veritas est in puteo, ἐν βυθῷ ἢ ἀληθείᾳ²⁴) (výrok Demokritův, Diog. Laert. IX, 72). Často se dva lidé živě prou, a pak každý jde domů s názorem druhého; vyměnili si je. Snadno se řekne, že ve sporu nemá jíti o jiný účel než o vyjasnění, o vítězství pravdy; leč vždyť se ještě ani neví, kde ta pravda jest, argumenty odpůrcovými i svými vlastními je člověk zmaten. — Ostatně re intellecta, in verbis simus faciles²⁵); poněvadž se obvykle název dialektika celkem považuje za stejnoznačný s logikou, budeme nazývat svou disciplínu: dialectica eristica, eristickou dialektikou.

soudu. Zdá se mi tudíž, že nerozřešil čistě svého úkolu.*

Je třeba vždy přesně odlišiti předmět každé disciplíny od předmětu nauk ostatních. Abychom dialektiku přesně určili, musíme ji posuzovati jen jako umění dostatí za pravdu, což ovšem bude tím snadnější, bude-li to provázeno i pravdou ve věci samé — avšak bez ohledu na objektivní pravdu (jež je záležitostí logiky). Leč dialektika jako taková musí jen poučovati, jak lze se hájiti proti útokům všeho druhu, zejména proti nepoctivým útokům, a dále, jak lze útočiti na to, co druhý člověk tvrdí, aniž bychom si odporovali, a vůbec abychom nemohli býti vyvráceni. Je třeba přesně odloučiti vyhledávání objektivní pravdy od umění uplatnění své úsudky jako pravdivé: onen úkol je zcela jiná *πραγματεία*²⁶) to je věcí soudnosti, přemýšlení, zkušenosti, a tomu neslouží žádné zvláštní umění: to druhé však je účelem dialektiky.

Dialektiku definovali jako logiku zdání. Nesprávně: pak by se jí dalo použít jen k obhájení nesprávných tvrzení: avšak i tehdy, máme-li pravdu, potřebujeme dialektiky, abychom ji probojovali, a musíme znáti i nepoctivé úskoky, abychom se jim dovedli opřít, ba leckdy abychom některého z nich

* Bylo to již řečeno dříve (v poznámce na str. 11.) přesněji.

i použili a tak abychom potřeli protivníka stejnou zbraní. Proto tedy musí býti objektivní pravda v dialektice odsunuta, nebo musí jí býti dbáno jen od případu k případu, a jen k tomu se musí upiati pozornost, jak bychom své tvrzení obhájili a názor odpůrců vyvrátili. U příslušných pravidel se nesmí dbáti objektivní pravdy, poněvadž většinou je neznámo, kde vlastně pravda jest. Často ani sami nevíme, máme-li pravdu či nikoliv; často tomu věříme a mýlíme se, často tomu věří oba odpůrci: neboť *veritas est in puteo*: při vzniku sporu obvykle každý věří, že pravda jest na jeho straně, v dalším průběhu začínají oba odpůrci o tom pochybovati: konec má právě teprve pravdu vyjednatí, potvrditi. Tedy na zjišťování objektivní pravdy dialektika vejít nesmí: právě tak, jako mistr šermu si nevšímá, kdo ve sporu, který přivedl k duelu, má vlastně pravdu: zasáhnout a odrazit — o to jde. Stejně je tomu i v dialektice: je uměním duševního šermu: jen takto čistě chápaná může býti určena jako zvláštní disciplína. Neboť učiníme-li si účelem čistou objektivní pravdu, vrátíme se k pouhé logice: učiníme-li si naproti tomu účelem prosazení nesprávných tvrzení, dostaneme pouhou sofistiku. A u obou musilo by býti předpokládáno, že již víme, co je objektivně pravdivé a co nepravdivé: to ale víme zpředu zřídka.

Pravý pojem dialektiky je tudíž ten, který byl již vyznačen: je to umění duševního šermu k podržení pravdy v diskusi: ačkoliv by název: eristika byl vhodnější, přece nejspřávnější bude pojmenování: eristická dialektika, dialectica eristica.

Poněvadž pak v tomto smyslu má být dialektika jen v systém a pravidla uvedeném souhrnem a vylíčením oněch úskoků, jichž většina lidí užívá, pozoruje-li, že ve sporu není pravda na jejich straně, ale přes to chce dostati za pravdu, — tu bylo by z toho důvodu nevhodné, kdybychom chtěli ve vědecké dialektice dbáti objektivní pravdy a jejího odhalování, poněvadž se to v oné původní a přirozené dialektice neděje, nýbrž cílem je tu pouze vzít vrch nad odpůrcem. Vědecká dialektika v našem smyslu má tedy hlavním úkolem, aby určila a analysovala ony úskoky nepoctivosti v diskusi: a tak aby ve skutečných debatách byly ihned poznány a zničeny. Právě proto musí dialektika konečným účelem ve svém postupu učiniti nepokrytě jediné podržení pravdy, nikoliv objektivní pravdu.

Není mi známo, že by bylo v tomto ohledu již něco vykonáno, ačkoliv jsem se široko daleko rozhlížel*: je to tedy ještě neobdělané pole. Abychom dosáhli účelu, musíme čer-

*) Podle Diogena Laertského mezi mnoha rhetorskými spisovatele Theofrasta, jež všechny jsou ztraceny, byl

pati ze zkušenosti, dbáti toho, jak v obvyklých častých debatách užívá se toho či jiného úskoku tou či druhou stranou, pak uvést úskoky, vracející se v jiných formách. na jich obecnou základnu, a tak stanoviti určitá obecná strategemata, jež pak budou užitečné, jak k vlastnímu použití, tak i k zmaření jich, použije-li jich druhý.

To, co následuje, jest považovati za první pokus toho druhu.

Základna veškeré dialektiky.

Nejprve musíme prozkoumati podstatu každé debaty, to, co se při tom vlastně děje.

Odpůrce (anebo my sami, to je lhostejné) uvedl nějakou tesi. Vyvrátit ji lze dvoji cestou a dvěma modi.

1. Modi: a) ad rem, b) ad hominem nebo ex concessis²⁶⁾; t. j. buď ukážeme, že výrok nesouhlasí s povahou věcí, s absolutní objektivní pravdou: anebo že nesouhlasí s jinými tvrzeními či doklady odpůrcovými, t. j. s relativní subjektivní pravdou: tento modus jest jen relativním usvědčením a nic nepraví o objektivní pravdě.

2. Cesty: a) přímé, b) nepřímé vyvrácení. Přímé vyvrácení napadne tesi v jejich důvodech: nepřímé v jejich důsledcích. Přímé

jeden s názvem: Ἀγωνιστικὸν τῆς περὶ τοὺς ἐριστικούς λόγους θεωρίας²⁷⁾. Toť asi ono, oč nám jde.

vyvrácení ukáže, že tese není správná, nepřímá pak, že tese správnou být nemůže.

A. Při vyvrácení přímém můžeme si počínati dvojím způsobem. Buď ukážeme, že důvody odpůrcova tvrzení jsou nesprávné (nego maiorem; minorem²⁹): — anebo připustíme důvody, avšak ukážeme, že z nich naprosto nenásleduje tvrzení (nego consequentiam³⁰), napadáme tudíž důsledek, formu úsudku.

B. Při nepřímém vyvrácení používáme buď apagoge nebo instanci.

a) Apagoge: připouštíme odpůrcovo tvrzení jako správné: a nyní ukážeme, co z toho plyne, jestliže použijeme tohoto tvrzení spolu s nějakým jiným výrokiem, uznaným za pravdivý, jakožto praemiss k úsudku, a pak z toho vznikne konkluse, jež je zřejmě nesprávná, odporující buď povaze věci a jestli nad to odporuje zcela nesporné pravdě, pak jsme přivedli odpůrce ad absurdum³¹), anebo odporující jiným tvrzením odpůrcovým, je nesprávná ad rem nebo ad hominem (Socrates in Hippia mai. et alias³²): a tedy i tvrzení samo bylo nesprávné: neboť ze správných praemis mohou být vyvozeny jen správné důsledky: ačkoliv z nesprávných praemis neplynou vždy úsudky nesprávné.

b) Instance, ενστασις, exemplum in contrarium³³): tu se vyvrátí obecné tvrzení při-

mým důkazem, že pro některé případy, spadající pod jeho výpověď, přece jen neplatí, a tedy musí být nesprávné.

Toto je základní lešení, skelet každé disputace: máme tedy nyní její osteologii. Neboť na to se v podstatě uvádí veškerá diskuse: ale všechno to se může dít ve skutečnosti nebo jen zdánlivě, s opravdovými nebo s nepravými důvody: a poněvadž se o tom nedá tak snadno něco ujednat, proto jsou debaty tak dlouhé a zarputilé.

Ani při návodu nemůžeme oddělovati to, co je správné, od toho, co je pouze zdánlivě správné, poněvadž to právě není nikdy předem známo sporným stranám; proto zde uvádím záludy bez ohledu na objektivní pravdu či nepravdu: neboť to člověk sám nemůže bezpečně věděti, a teprve sporem má být pravda zjištěna. A pak při každé debatě nebo argumentaci vůbec musíme se na něčem shodnouti, odkud jakožto od principu hodláme otázku, o kterou běží, zkoumati: Contra negantem principia non est disputandum.³⁴)

*

Zálud 1. Rozšíření. Tvrzení odpůrcovo se rozšíří přes jeho přirozené hranice, vyličí se co možná obecně, bere se ve smyslu co možná nejširším a přepíná se; naproti tomu naše tvrzení sevrá se do mezí co možná

úzkých, ve smyslu co nejobmezenějším: poněvadž tvrzení je vystaveno tím více útokům, čím je obecněji vyjádřeno. Prostředek proti tomu jest: přesné určení puncti či status controversiae.³⁵⁾

Příklad 1. Pravil jsem: »Angličané jsou nejpřednější dramatický národ.« — Odpůrce chtěl vyzkoušeti instantiam³⁶⁾ a namítl: »Je přece známo, že Angličané v hudbě, tedy také v opeře nic nemohli dokázat.« — Zahnal jsem ho připomenutím, že hudba nespadá pod pojem dramatického; jím se označuje jen tragédie a komedie; což zajisté i můj odpůrce velmi dobře věděl, ale jen se pokusil mé tvrzení tak všeobecniti, aby se týkalo vůbec všech divadelních představení, tedy i oper, tedy i hudby, a takto aby mne pak bezpečně porazil. — Naopak zase zachráníme své tvrzení tím, že je sůžeme nad svůj původní úmysl, dovoluje-li to použitý výraz.

Příklad 2. A praví: »Mír z r. 1814 vrátil neodvislost dokonce i všem německým hansovním městům.« — B použije instantia in contrarium,³⁷⁾ že tím mírem Gdansko ztratilo neodvislost, kterou mu Bonaparte poskytl. — A se zachránil takto: »Řekl jsem, všem německým hansovním městům: Gdansko bylo polské hansovní město.«

Tomuto záludu učí již Aristoteles (Top. Lib., VIII., c. 12, 11).³⁸⁾

Příklad 3. Lamarck (Philosophie zoologique, vol. I, p. 203) upírá polypům všechen cit, poněvadž nemají nervů. Nyní je však zjištěno, že vnímají: neboť tíhnou ke světlu, pohybují se uměle od větve k větvi, a uchvacují svůj lup. Proto se předpokládalo, že nervová hmota je rozložena u polypů stejnoměrně ve hmotě celého těla a také stejnoměrně v ní slítá: neboť polypi zřejmě vnímají bez odlišených smyslových orgánů. Poněvadž toto vyvracelo Lamarckovi jeho předpoklad, argumentoval dialekticky takto: »Pak by musily všechny části těla polypů býti schopny pocitů všeho druhu, také pohybu, vůle, myšlenek: pak by polyp v každém bodu svého těla měl všechny orgány nejdokonalejšího živočicha: Každý bod by mohl viděti, čichati, chutnati, slyšeti atd., ba i mysliti, souditi, usuzovati: Každá částka jeho těla byla by dokonalým živočichem a polyp sám stál by výše než člověk, poněvadž každý dílek polypova těla měl by schopnosti, jež člověk má jen jako celek. — Dále není důvodu, aby to, co se tvrdí o polypovi, nebylo rozšířeno také na monadu, nejdokonalejší ze všech bytostí, a konečně i na rostliny, jež přece také žijí atd. —«

Užitím takovýchto dialektických úskoků prozrazuje spisovatel, že si je ve vší tichosti vědom, že nemá pravdy. Poněvadž se řek-

lo: »Jejich celé tělo je citlivé na světlo, tudíž, je z druhu živočichů s nervy«: učiní z toho Lamarck, že celé tělo myslí.

Zálud 2. Použije se homonymie, aby se vyslovené tvrzení rozšířilo i na to, co kromě stejného názvu má jen málo nebo nemá nic společného s věcí, o kterou běží, pak se to zřejmě vyvrátí a tak se získá zdání, jako by tím bylo vyvráceno tvrzení samo.

P o z n á m k a.

Synonyma jsou dvě slova pro týž pojem; homonyma jsou dva pojmy, označené týmž slovem (viz Aristot. Top. Lib. I. cap. 13). Hluboký, řezaný, vysoký — jichž se užívá tu o tělesech, tu o tónech — jsou homonyma; poctivý a počestný jsou synonyma.

Tento zálud lze považovati za identický se sofismatem ex homonymia³⁹⁾; leč očividné sofisma homonymické vážně nemůže nikoho splést.

Omne lumen potest extinguí
intellectus est lumen
intellectus potest extinguí⁴⁰⁾ —

— zde se hned pozoruje, že tu jde o čtyři termíny! Lumen ve vlastním smyslu a lumen jen obrazně myšleno. Leč v jemnějších případech přece jen takový zálud máte, ze-

jména jsou-li pojmy, označené týmž výrazem, sobě příbuzné a přecházejí-li do sebe. Schválně vymyšlené případy nejsou nikdy dosti jemné, aby prokázaly klamnost; je tedy třeba sbírat je ze skutečné vlastní zkušenosti.

Bylo by velmi dobré, kdyby se každému záludu mohlo dáti krátké a výrazné pojmenování, aby se tak jím dalo okamžitě vytknouti použití toho či onoho úskoku (stal-li by se takový případ).

Příklad 1. A: Nejste ještě zasvěcen do mystérií Kantovy filosofie.

B: Ah, kde jsou mystérie, o tom nechci ani slyšet!

Příklad 2. Haněl jsem princip cti, podle kterého se člověk urážkou stává bezecným. neodrazí-li ji ještě větší urážkou, nebo nesmyje-li ji krví buď odpůrcovou či svou vlastní, jako nerozumný princip; důvodem jsem uvedl, že opravdová čest nemůže býti dotčena tím, co se člověku stane, nýbrž jediné tím, co člověk sám koná; neboť každého může potkat všelicos. — Odpůrce přímo zaútočil proti důvodu: zcela jasně mi dokázal, že vytkne-li se nepravdivě nějakému obchodníkovi podvod, nebo nezákonnost, či nedbalost v jeho podnikání, že to je útok na jeho čest, jež tu je zasažena jedině tím, co se o kupci vypráví, a kterou může obnoviti

jen, požene-li takového útočníka k potrestání a odvolání urážky.

Zde tedy odpůrce podsunul homonymií pod pojem rytířské cti, jež se jinak nazývá též *point-d'honneur*⁴¹⁾ a jejíž porušení děje se urážkou, občanskou čest, jež se obvykle zve dobrým jménem a jejíž porušení nastává pomluvou. A poněvadž útok na dobré jméno se nesmí nechat bez povšimnutí, nýbrž musí býti odmítnut veřejným vyvrácením, tu nesměl by stejným právem ani útok na rytířskou čest zůstat rovněž bez povšimnutí, nýbrž musil by býti odražen silnější urážkou a duelem. — Tedy vzniká tu spojení dvou podstatně různých věcí homonymií slova *čest* a tím vzniká i *mutatio controversiae*⁴²⁾ homonymií.

[Zálud 3.] Tvrzení, jež se vztahuje k něčemu, *κατα τι*,⁴³⁾ jež vyjadřuje relaci, bereme jako by bylo učiněno obecně, simpliciter, *απλως*, absolute,⁴⁴⁾ nebo je alespoň chápeme v docela jiném vztahu, a pak je v tomto smyslu vyvrátíme.*) Aristotelův příklad zní: Mouřenín je černý, avšak zuby má bílé: je tudíž zároveň černý i bílý. — To je příklad

*) Sophisma a dicto secundum quid ad dictum simpliciter⁴⁵⁾. Je to Aristotelův druhý elenchus sophisticus *ἐξω της λεξεως*: — *το απλως, η μη απλως, αλλα πη, η που, η προστι λεγεται* (De sophisticis elenchis c. 5)⁴⁶⁾.

vymyšlený, který nikoho vážně nezmýlí: vezměme však nějaký příklad ze skutečné zkušenosti.

Příklad. Při jedné rozmluvě o filosofii jsem připustil, že můj systém bere k *kvietisty* pod ochranu a chválí je. — Brzo nato začalo se hovořit o Hegelovi, a tu jsem tvrdil, že většinou napsal nesmysly, nebo alespoň, že v jeho spisech je mnoho takových míst, kde autor užívá jen slov, k nimž si má čtenář sám najít smysl. — Odpůrce si nepředsevzal vyvrátit to ad rem, nýbrž se spokojil s argumentem ad hominem: Prý jsem »právě teď chválil kvietisty, kteří rovněž napsali mnoho nesmyslů«.

Připustil jsem to, avšak opravil jsem ho řka, že nechválím kvietisty jakožto filosofy a spisovatele, tedy nikoliv pro jejich teoretická díla, nýbrž jen jakožto lidi pro jejich činy, jen v ohledu praktickém: kdežto při Hegelovi mluvili jsme o jeho teoretické práci. — Tím byl útok odražen.

První tři záludy jsou si příbuzné: mají vespolek to, že odpůrce mluví vlastně o něčem jiném, než co bylo tvrzeno: člověk by tudíž dal na jevo ignorantiam elenchis,⁴⁷⁾ kdyby se tím dal odbýt. — Neboť ve všech uvedených příkladech je to, co odpůrce tvrdí, správné: avšak není to ve skutečném rozporu s tím, nýbrž jen ve zdánlivém: napadený tudíž neguje konsekvenci odpůrcova

úsudku, totiž úsudek o správnosti jeho soudu a nesprávnosti našeho. Je to tedy přímé vyvrácení jeho vyvrácení per negationem consequentiae.⁴⁸⁾

Nepřipustiti správnosti praemiss, poněvadž se předvídá důsledek: Proti tomu snižují tyto dva prostředky, pravidla 4. a 5.

[Zálud 4.] Chceme-li učiniti závěr, nedávejme jej napřed tušiti, nýbrž snažme se, aby praemissy byly nám odpůrcem jednotlivě a porůznu v hovoru připuštěny; jinak odpůrce vyzkouší všeliké úskoky. Anebo, je-li pochybno, zda odpůrce praemissy připustil, stanovme praemissy těchto praemiss; tvořme prosyllogismy, dejme si připustiti praemissy více takových prosyllogismů beze všeho pořádku, jednu přes druhou, tedy zakryjme svou hru, a teprve, až bude všechno připuštěno, co potřebujeme, vyvodíme ze široka svou věc. Tato pravidla dává Aristot. Top. Lib. VIII, c. 1. Nevyžadují příkladu.

[Zálud 5.] K důkazu svého tvrzení lze užiti i nesprávných návěstí, když totiž odpůrce nechce připustiti správných, buď že nevidí jejich pravdivosti, nebo že vidí, že z toho hned vyplyne tese: pak vezmeme úsudky, jež o sobě jsou nesprávné, avšak ad hominem jsou správné, a argumentujeme ex concessis tak, jak odpovídá odpůrcovu způsobu myšlení. Neboť správný závěr může

plynouti i z nesprávných praemiss: avšak nikdy nesprávný ze správných. Právě tak lze nesprávné věty odpůrcovy vyvrátiti jinými nesprávnými větami, jež však považuje on za správné: neboť s ním jednáme a jeho způsobu myšlení musíme využiti. Na příklad je-li stoupencem nějaké sekty, s níž ne-souhlasíme, tu můžeme proti němu použiti výpovědí oné sekty jakožto principia (Arist. Top. VIII, c. 9).

Zálud 6. Jde o skrytou petitio principii,⁴⁹⁾ jestliže to, co máme dokázati, postulujeme, a sice buď 1. pod jiným názvem, na př. místo cti »dobré jméno«, místo panenskosti »ctnost«, atd., také pojmy záměnné sem patří: — »živočichové s červenou krví« místo obratlovci; 2. nebo to, co jako zvláštní je sporné, přijímáme ve smyslu obecném, na př. tvrdí se nejistota medicíny, ale postulujeme se nejistota veškerého lidského vědění; 3. jestliže vice versa⁵⁰⁾ následuje dvojí věc odděleně od sebe a jedra z nich má býti dokázána, tu postulujeme věc druhou; 4. máme-li dokázati něco všeobecného, dáme si připustiti každou zvláštní jednotlivinu (obrácené čís. 2.). Aristot. Top. VIII c. 11.

O cviku v dialektice obsahuje poslední kapitola Aristotelovy Topica dobrá pravidla.

[Zálud 7.] Je-li debata poněkud přísně a formálně vedena a je-li na jevě snaha opravdu jasně rozmlouvati, pak obrací se

ten, jenž postavil tvrzení a má je dokázati, na svého odpůrce s otázkami, aby z jeho vlastních připouštějících výroků učinil závěr o správnosti svého tvrzení. Tato erotematická metoda byla zvláště oblíbena u starých (také se nazývá sokratovskou metodou): na ni navazuje tento zálud i některé další (vesměs volně zpracované podle Aristotelovy Liber de elenchis sophisticis, c. 15).

Je třeba dáti najednou mnoho otázek, a to vzdálených, aby tak bylo utajeno to, co vlastně chceme, aby odpůrce nám připustil. — Naproti tomu přednesme rychle svou argumentaci, plynoucí z toho, co odpůrce připustil: neboť ti, kteří pomalu chápou, nemohou pak věc sledovati a přehlédnou případné chyby a mezery při dokazování.

Zálud 8. Dráždíme odpůrce, až se rozlobí: neboť ve hněvu je neschopen správného úsudku a pozornosti, aby si uvědomil svůj prospěch. Do hněvu pak ho uvedeme, jestliže mu nepokrytě křivdíme, špičujeme ho zlomyslně a vůbec si počínáme nestydatě drze.

Zálud 9. Nekladme otázek po pořádku, jak si toho žádá závěr z toho plynoucí, nýbrž všelijak přeházených: pak odpůrce neví, kam to všechno směřuje a nemůže se připraviti; také pak lze jeho odpovědi použiti k rozmanitým závěrům, dokonce i protileh-

lým, podle toho, jak se hodí. Tento způsob je příbuzný záludu 4. tím, že se sluší svůj postup maskovati.

Zálud 10. Zpozorujeme-li, že odpůrce úmyslně odpovídá záporně na otázky, na něž potřebujeme kladnou odpověď pro své tvrzení, pak musíme mu dáti otázku, obsahující opak toho, co potřebujeme pro své tvrzení, jako bychom si přáli, aby na ni odpovídal kladně, anebo alespoň položíme mu obojí k rozhodnutí a k výběru tak, aby nepozoroval, který výrok z obou si přejeme mítí potvrzený.

[Zálud 11.] Postupujeme indukci, a připustí-li nám odpůrce jednotlivé případy, jimiž má býti indukce stanovena, pak nesmíme se ho tázati, zda připouští také obecnou pravdu, vyplývající z oněch případů, nýbrž uvedeme ji prostě jako vyjednanou pravdu a již schválenou: neboť pak již leckdy sám uvěří, že ji o pravdu připustil, a také posluchačům se to bude zdáti, poněvadž si vzpomenou na množství otázek, vztahujících se k oněm jednotlivým případům, jež přece musily vésti k cíli.

Zálud 12. Hovoří-li se o nějakém obecném pojmu, jemuž neodpovídá žádné vlastní jméno, nýbrž musí býti označen tropicky přirovnáním, pak musíme ihned zvoliti přirovnání takové, aby bylo příznivé našemu tvrzení. Tak na př. ve Španělsku byly jistě

názvy serviles a liberales, jimiž jsou označeny obě politické strany, vybrány liberály. Název protestanti vybrali si oni sami, právě jako i jméno evangelíci: jméno však kacířů zvolili katolíci. To platí také o názvech věcí, jež jsou zvláštnější: na př. navrhneme-li odpůrce nějakou změnu, nazveme ji »novotou«: neboť toto slůvko je nenáviděno. A zase naopak, navrhneme-li ji sami. — V prvním případě opak změny nazveme »stávajícím pořádkem«, v druhém případě pak »copařstvím«. — Co nazve někdo neúmyslně a nestranně »kultem« nebo »obecnou věroukou«, to pojmenuje ten, jenž chce mluvit pro, »zbožností«, »bohabojností«, avšak odpůrce toho »bigotností«, »supersticií«. V podstatě je to rafinovaná petitio principii: co se chce teprve dokázat, podsune se napřed do slova, do pojmenování, z něhož pak vyplyne jen analytický úsudek. Co někdo zve: »zajistiti si svou osobnost«, »uvést se do úkrytu«, o tom se jeho odpůrce vysloví, »že se dal zavřít«. — Leckterý řečník často prozradí svůj úmysl jmény, jež dává věcem. — Jeden řekne »duchovenstvo«, druhý zase »kněžouři«.

Ze všech záležitostí bývá nejčastěji užíváno úskoku tohoto, zcela instinktivně. Horlivost ve víře = fanatismus. — Poklesek či galantnost = cizoložství. — Aequivoky = oplzlosti. — Deranžovaný = bankrotář. — Vli-

vem a konexemi = podplácením a nepotismem. — Upřímná uznalost = dobré zaplacení.

Zálud 13. Abychom dosáhli souhlasu odpůrce k nějakému tvrzení, musíme mu předložit k volbě také opak tohoto tvrzení, a tento opak musíme vyjádřit hodně křiklavě, tak, aby musil, nechtěje býti paradoxním, připustiti naše tvrzení, jež vůči opaku vypadá docela pravděpodobně. Na příklad odpůrce má projevit souhlas s tím, že někdo musí činiti vše, co mu jeho otec praví; tu se ptáme: »Máme býti svých rodičů ve všech věcech poslušni či jich poslouchati nemáme?« — Nebo bylo o nějaké věci řečeno: »Často«, — tu se ptáme, zda pod slovem »často« má se rozuměti málo či mnoho případů; odpůrce řekne, že mnoho. Je tomu tak, jako když se položí něco šedivého vedle černého; tu lze nazvati šedí bílou barvou; avšak položí-li se vedle něčeho bílého, lze šedí nazvati černí.

Zálud 14. Nestydatým kouskem jest, jestliže po řadě otázek, na které odpůrce odpověděl, avšak nikoliv ve prospěch závěru, který jsme zamýšleli, vystavíme přece jen závěrečné tvrzení, které jsme chtěli z jeho odpovědi vyvoditi, ač z nich naprosto nevyplývalo, jako kdyby bylo jimi dokázáno, a s triumfem je vykřikneme. Je-li odpůrce plachý nebo hloupý, a máme-li my

sami dosti nestydatosti a dobrý hlas, může to docela dobře dopadnout. Náleží to k fallacia non causae ut causae.⁵¹⁾

Zálud 15. Tvrdíme-li nějakou paradoxní myšlenku, avšak jsme na rozpacích, jak ji dokážeme, předložíme odpůrci nějaké správné tvrzení, leč přece jen nikoliv docela zřejmé, aby je buď přijal nebo zamítl, jako kdybychom chtěli z toho čerpatí důkaz: odmítne-li je z podezřívavosti, pak jej uvedeme ad absurdum a triumfujeme; připustí-li je však, — pak jsme vyřkli právě cosi rozumného a musíme hledět, abychom se dostali dále. Anebo teď připojíme k tomu předcházející zálud a budeme tvrdit, že je tím náš paradox dokázán. K tomu ovšem náleží nejkrajnější nestydatost: avšak ve zkušenosti se takový úskok vyskytuje, a jsou lidé, kteří to všechno konají docela instinktivně.

Zálud 16. Argumenta ad hominem nebo ex concessis.⁵²⁾* Hledáme v nějakém tvrze-

*) Pravda, z níž při důkazu vycházím, jest buď objektivní, obecně platná pravda: pak jest můj důkaz κατ' ἀληθείαν, secundum veritatem⁵³⁾. Jen takovýto důkaz má vlastně cenu a opravdovou platnost. — Anebo pravda, z níž odvozují, platí jen pro toho, komu chci dokazovati, s nímž snad právě diskutuji; přijal totiž nějaké tvrzení buď jednou pro vždy jako předpoklad, anebo je také spěšně v diskusi připustil, a na tomto tvrzení založím svůj důkaz: pak dokazují jen κατ' ἀνθρώπων, ad hominem⁵⁴⁾: nutím svého odpůrce, aby mé tvrzení

ní odpůrcově, zda snad není v nějakém, třeba jen zdánlivém rozporu s něčím, co byl dříve pronesl anebo připustil, či se zásadami školy nebo sekty, které chválil nebo s nimiž vyslovil souhlas, anebo s činy stoupenců této sekty, nebo třeba jen s nepravými a zdánlivými jejími stoupenci, či s jeho vlastními skutky a chováním. Hájí-li na př. sebevraždu, tu vyřkneme ihned: »Proč se tedy neoběšíš?« — Nebo tvrdí-li na př., že Berlín je nepříjemným místem pobytu, okamžitě se ozve: »Proč tedy neodjedeš s prvním rychlíkem?« — Přece se již dá nějaký ten zlomyslný úskok vyšfátat.

připustil, avšak nedokazují tak žádné obecně platné pravdy: můj důkaz platí pro odpůrce, ale pro nikoho jiného. Je-li na př. odpůrce přísný Kantovec a založím-li svůj důkaz na nějakém výroku Kantově, pak je to důkaz jen ad hominem. Je-li mohamedánem, mohu svůj důkaz založiti na nějakém místě Koranu, a to pro něj stačí, ale stále to stačí jen ad hominem. — Příklad argumentu ad hominem ze staré filosofie poskytuje nám dopis Epikurův Menoikovi, zachovaný v 10. knize Diogena Laertského: Epikur polemizuje proti proslulému epigramu Theognisově:

Ἀρχὴν μὲν μὴ φωναὶ ἐπιχθονίοισιν ἀριστον,

Μὴ δ' εἶσιδεν ἀνγας ὀξείας ἡελίου.

Φωντα δ' ὅπως ὥκιστα πυλας Αἰδαοῦ περῆσαι,
καὶ κείσθαι πολλὴν γαίαν ἐφεσσαιμενον⁵⁵⁾.

A praví k tomu: εἰ μὲν γὰρ πεποιθὼς τούτο φησι, πῶς οὐ ἀπερχεται ἐκτοῦ ζην; ἐν ἐτοιμῷ γὰρ αὐτῷ τούτο ἐστίν, ἔπειτα τὴν βεβουλευμενὸν αὐτῷ βεβαίως· εἰ δὲ μωκωμένος (irridens), ματαιός, ἐν τοῖς οὐκ ἐπιδεχομένοις⁵⁶⁾.

Z á l u d 17. Žene-li nás odpůrce nějakým protidůkazem do úzkých, často se budeme moci zachrániti nějakým rafinovaným rozlišením, na něž jsme ovšem původně vůbec nepomyslili, je-li věc toho rázu, že dovoluje nějaký dvojaký smysl nebo dvojaký případ.

Z á l u d 18. Zpozorujeme-li, že se odpůrce chopil argumentace, kterou nás porazí, nesmíme dovolit, aby k tomu došlo, nesmíme dovolit, aby svou argumentaci rozvinul až do konce, nýbrž musíme včas přerušiti debatu, přeskočiti věc nebo odvésti jej odtud a přivésti k jiným tvrzením, zkrátka musíme způsobiti *mutatio controversiae*. (K tomu pak zálud 29.)

Z á l u d 19. Vyzývá-li nás odpůrce výslovně, abychom něco namítli proti určitému bodu jeho tvrzení, avšak my nemáme nic vhodného, musíme věc zatáhnouti důkladně na všeobecné pole a pak proti tomu mluvit. Máme-li se vysloviti, proč nelze důvěřovati určité fysikální hypotese: tu promluvíme o klamavosti lidského vědění vůbec a všelijak ji vysvětlujeme a dokazujeme.

Z á l u d 20. Dotázali-li jsme se odpůrce na naše návrhy, a připustil-li je, nesmíme se snad ještě tázati na závěr, z nich plynoucí, nýbrž hned jej musíme vyvoditi sami: i tehdy, chybí-li v návrhách to či ono, bereme je přece jako by byly připuštěny a odvodíme

závěr. Což pak jest použitím fallacia non causae ut causae.

Z á l u d 21. Použije-li odpůrce jen zdánlivého nebo sofistického argumentu, který jsme prohlédli, můžeme jej sice rozrušiti rozkladem jeho úskočnosti a zdánlivosti, avšak je lépe, odpovíme-li mu stejně zdánlivým a sofistickým protiargumentem a tak ho odrazíme. Neboť nejde o pravdu, nýbrž o vítězství. Použije-li na př. argumentum ad hominem, stačí, seslabíme-li jej protiargumentem ad hominem (*ex concessis*), a je to vůbec kratší, než kdybychom se pustili do dlouhého výkladu o pravé podstatě věci, použijeme-li argumentum ad hominem, je-li po ruce.

Z á l u d 22. Žádá-li odpůrce, abychom připustili něco, z čeho by bezprostředně vyplývalo rozřešení problému, o který jde spor, odmítneme, vydávající to za *petitio principii*; neboť odpůrce i posluchači budou snadno považovati úsudek, příbuzný s problémem, za identický s problémem samým, a tak mu vyrazíme jeho nejlepší argument.

Z á l u d 23. Odpor a hádka vydražďují k přehnanému tvrzení. Můžeme tudíž odpůrce dráždit odporem tak, aby tvrzení, jež o sobě a v příslušných mezích je správné, vystupňoval, takže již nebude pravdivé: a když pak jsme je takto přehnané vyvrátili, bude se zdáti, jako bychom vyvrátili i od-

půrcovu tesi původní. Naproti tomu nám samým jest se stříci, abychom se nedali svěsti odporem k přehánění nebo k rozšíření rozsahu naší tese. Často se asi vynasnaží odpůrce sám bezprostředně rozšířiti naše tvrzení nad meze, jež jsme mu sami dali; v takovém případě musíme tomu ihned odporovati a vrátiti odpůrce k mezím našeho tvrzení. řkouce: »Jen toto jsem tvrdil — nic více.«

Zálud 24. Vytváření nesprávných konsekvencí. Z odpůrcova tvrzení se vyvodí nesprávnými důsledky a překroucením pojmů závěry, jež v tvrzení obsaženy nejsou a naprosto ani nejsou názorem odpůrcovým, za to však jsou absurdní nebo nebezpečné: poněvadž se pak bude zdáti, že z jeho tvrzení vyplývají takové závěry, jež odporují buď sobě nebo uznaným pravdám, platí tento zá-
lud za nepřímé vyvrácení, *apagoge*,⁵⁷⁾ a je to opět použití *fallacia non causae ut causae*.

Zálud 25. Týká se *apagoge* s instancí, *exemplum in contrarium*. *Ἐπαγωγή*, *inductio*⁵⁸⁾ vyžaduje velkého množství případů, než ustanoví obecné tvrzení; *ἀπαγωγή* potřebuje ustanoviti jen jediný případ, na který se ono tvrzení nehodí, a tím je vyvráceno: takový případ se nazývá instancí, *ἐνστάσις*⁵⁹⁾ — *exemplum in contrarium*, *instantia*. Na př. tvrzení: »Všichni přezvýkavci jsou rohatí« bude vyvráceno jedinou instancí velbloudů. Instance jest případem použití obec-

né pravdy, jímž má býti něco subsumováno pod její základní ponětí, o čemž však ona pravda neplatí a tím je zcela vyvrácena. Při tom ovšem mohou vznikat klamy: jest tedy nám při instancích, jež činí náš odpůrce, dávatí pozor na toto:

1. zda příklad je vskutku pravdivý: jsou problémy, jichž jedině správné rozřešení je v úsudku, že příklad není pravdivý, na př. mnohé zázraky, strašidelné povídky atd.;

2. zda také vskutku spadají pod pojem stanovené pravdy: často se tak jen zdá a je třeba ostrou distinkcí obsah tvrzení rozebrati;

3. zda také vskutku je v odporu se stanovenou pravdou: také to bývá často jen zdánlivé.

Zálud 26. Brilliantním kouskem jest *retorsio argumenti*⁶⁰⁾: když argumentu, jehož chce odpůrce použití pro sebe, lze lépe použití proti němu. Řekne na př.: »Je to dítě, musí se mu již leccos prominout.« — *Retorsio*: »Právě proto, poněvadž je to dítě, musí býti trestáno, aby se nezatvrdilo ve svých špatných návycích.«

Zálud 27. Rozzlobí-li se neočekávaně odpůrce zvlášť nějakým argumentem, musíme horlivě na tomto argumentu setrvávat: nejen proto, že je vždy dobré odpůrce rozzlobiti, nýbrž i proto, poněvadž lze předpokládati, že jsme se dotkli slabé stránky

jeho myšlenkového pochodu, a patrně lze mu na tomto bolavém místě zasaditi ještě více ran, než jsme si sami vědomi.

Zálud 28. Lze jej použití zejména tehdy, prou-li se vzdělanci před neškoleným posluchačstvem. Nemáme-li žádného argumentu ad rem ani nějakého argumentu ad hominem, pak učiníme argumentum ad auditores,⁶¹⁾ to jest použijeme neplatné námitky, jejíž neplatnost však prohlédá jedině odborník; odborníkem pak jest odpůrce, nikoliv však posluchačstvo: odpůrce takto bude posluchačstvem poražen, zejména, postaví-li námitka nějak jeho tvrzení do směšného světla: k smíchu jsou lidé hned pohotovi, a tak budeme míti smíšky na své straně. Aby dokázal nicotnost naší námitky, musil by se odpůrce pustiti do dlouhých výkladů a uváděti důvody z vědeckých principů či vejíti na jiné podobné záležitosti; k tomu však nalezne tak snadno ochotného sluchu.

Příklad. Odpůrce praví: »Při utváření se prahor byla massa, z níž krystalisoval granit a všechny ostatní prahory, žářem tekutá, tedy roztavená; teplota musila míti asi 200° R, massa pak krystalisovala pod povrchem moře, ji pokrývajícím.« — Proti tomu učiníme argumentum ad auditores, že při takové teplotě, ba dlouho před tím již při 80° R bylo by se moře dávno vyvařilo a vznášelo se ve vzduchu jako pára. — Poslu-

chači se dají do smíchu. Aby nás porazil, musil by odpůrce dokázati, že bod varu nezávisí pouze na stupni teploty, nýbrž stejně i na atmosferickém tlaku, který pak, jakmile polovina massy mořských vod se vznáší v podobě páry, je tak zvýšen, že se var nedostaví ani při 200° R. — Leč na toto vysvětlení odpůrce nevejde, poněvadž u nefysiků bylo by k tomu potřebí celého pojednání (Mitscherlich, Pojednání Berlín. Akademie, 1822).

Zálud 29.*) Pozorujeme-li, že prohráváme, můžeme zkusiti *diversio*,⁶²⁾ t. j., začneme najednou s něčím docela jiným, jako kdyby to patřilo k věci a bylo argumentem proti odpůrci. Skromně se tak děje, dotkne-li se diverse přec jen vůbec nějak *thema quaestionis*⁶³⁾; drze pak, týká-li se jen odpůrce, avšak k věci se vůbec nevztahuje.

Na příklad ohválil jsem, že v Číně není rodové šlechty a že úřady se tam udělují jen na podkladě *examinorum*.⁶⁴⁾ Můj odpůrce tvrdil, že k úřadům uschopňuje učenost právě tak málo, jako i přednosti od rodu (jichž se poněkud zastával). — A hned to s ním šlo s kopce. Avšak odpůrce okamžitě způsobil *diversi*, že v Číně jsou všechny stavy treštány baštonádou, což pak uvedl v souvis-

*) K záludu 18.

lost se značnou spotřebou čaje a obojí Čí-
ňanům vytýkal. — Kdo se teď do toho vše-
ho zaplete, dá se tím odvésti s cesty, a ví-
tězství, jež mu již kynulo, bude mu vyrváno.

Nestydatou jest diverse, opustíme-li pod-
statu quaestionis nadobro a začneme na př.:
»Ano, a oheď jste také tvrdil atd.« — Ne-
boť tu se již do jisté míry pouštíme do toho,
čemu se říká »osobní útočení« a o čem bu-
de pojednáno při posledním záludu. Přesně
vzato představuje tento zálud právě střed
mezi tam uvedeným argumentem ad perso-
nam a argumentem ad hominem.

Jak stejně je tento zálud lidem vrozen,
dokazuje každá hádka mezi prostým lidem:
činí-li totiž druh druhu osobní předhůzky,
odpovídá napadený nikoliv snad jejich vy-
vrácením, nýbrž opět osobními útoky, jež
nyní činí tento onomu, nevšímaje si těch, jež
byly učiněny proti němu, a tedy je rovněž
připouští. Jedná jako Scipio, jenž napadl
Karthagince nikoliv v Italii, nýbrž v Africe.
Ve válce se časem takové diverse hodí.
V hádce však jsou špatné, poněvadž si ne-
všímáme předhůzek nám činěných, a poslu-
chač se takto doví všechno špatné s obou
stran. V diskusi lze jej faute de mieux⁶⁵)
užítí.

Zálud 30. Argumentum ad verecun-
diam⁶⁶). Místo důvodů užívejme autorit po-
dle míry vědomostí odpůrcových. Unusquis-

que mavult credere quam iudicare⁶⁷), praví
Seneca: máme tudíž snadnou hru, opírá-
me-li se o autoritu, kterou odpůrce respektu-
je. Avšak autority budou pro něho tím ví-
ce platit, čím omezenější jsou jeho vědo-
mosti a schopnosti. Jsou-li prvotřídní, uzná
velmi málo autorit, snad vůbec žádných.
Snad se podvolí autoritě odborníků ve vě-
dě, umění či řemesle, v nichž se málo či vů-
bec nic nevyzná, avšak i tu jen s nedůvěrou.
Naproti tomu obyčejní lidé chovají hlubokou
úctu k odborníkům všeho druhu. Nevědí, že
ten, kdo si činí professi z některé věci, ne-
miluje vlastně věci samé, nýbrž jen výdělku
z ní: — a nevědí také, že ten, kdo vyučuje
nějakému předmětu, zřídka jej důkladně zná,
poněvadž, kdo jej důkladně studuje, tomu se
většinou nedostává času k vyučování.
Ovšem pro vulgus⁶⁸) platí mnoho autorit,
jimž se dostává jeho úcty: nemáme-li tudíž
žádné vhodné autority, můžeme použítí ně-
které třeba jen zdánlivě se hodící, uvedme,
co někdo v jiném smyslu nebo za jiných po-
měrů pronesl. Autority, jimž odpůrce vůbec
nerozumí, působí většinou nejvíce. Neučení
lidé chovají zcela zvláštní respekt před řeč-
kými a latinskými floskulemi. Také lze
v případě nutnosti autority nepouze pře-
kroutit, ale přímo padělati, nebo dokonce
uvésti takové, které jsme sami vynalezli:
odpůrce většinou nemá knihy po ruce a také

by si s ní v tu chvíli asi ani nevěděl rady. Nejlepší příklad k tomu skytá francouzský curé⁶⁹), jenž aby nemusil jako ostatní občané dláždit před svým domem ulici, uvedl biblické rčení: *Paveant illi, ego non pavebo*⁷⁰). To obecní starší přesvědčilo. Také je dobře využívatí obecných předsudků jako autorit; neboť většina lidí myslí s Aristotelem: *ἀμεν πολλοῖς δοκεῖ, ταῦτα γὰρ εἶναι φαιμεν*⁷⁰). Ano, není žádného tak absurdního názoru, jehož by si lidé snadno neosvojili, jakmile jsme to přivedli tak daleko, že se nám daří přemlouvání, jako by onen názor byl obecně uznáván. Příklad působí na jejich myšlení stejně, jako i na jejich konání. Jsou to ovce, jež následují berana, kamkoliv je vede; je jim snazší zemřít, než přemýšlet. Je to velmi zvláštní, že obecné mínění má u nich takovou váhu, ačkoliv přece mohou na sobě pozorovati, jak zcela bez rozvahy a jen vlivem příkladu nějakého se názory přijímají. Leč to právě oni nepozorují, poněvadž se jim nedostává sebepoznání. — Jen vyvolenci říkají si s Platónem: *τοῖς πολλοῖς πολλὰ δοκεῖ*⁷²), to jest: vulgus má v hlavě mnoho tlachu, a kdyby měl člověk toho dbáti, měl by spoustu práce.

Obecně přijaté mínění, vážně mluveno, není důkazem, ba ani důvodem pravděpodobnosti pro jeho správnost. Ti, kdož to tvrdí, musí připustiti, 1. že plynutím

dobry ubírá se důkazní síle onoho obecně přijatého mínění; jinak by musili znovu tvrditi všechny staré omyly, jež kdysi obecně platily za pravdy, na př. Ptolemaiov systém, nebo musili by obnoviti ve všech protestantských zemích katolicismus; 2. že platí táž námitka také pokud jde o vzdálenost prostorovou; jinak by je uvedla do rozpaků obecnost mínění mezi vyznavači buddhismu, křesťanství a islamu (Bentham, *Tactique des assemblées législatives*, Vol. 2, p. 76)⁷³).

Co se obecným míněním nazývá, jest — při světle prozkoumáno — míněním dvou či tří osob, a o tom bychom se přesvědčili, kdybychom mohli býti svědky, jakým způsobem takové obecně platné mínění vzniká. Shledali bychom pak, že to jsou dva či tři lidé, kteří první takový názor přijali nebo stanovili a tvrdili a jimž se dobrotitivě důvěřovalo, že ono mínění opravdu důkladně prozkoumali. Z předsudku, že ti jsou k tomu dostatečně schopni, převzalo ono mínění nejprve několik jiných lidí. Těm zase věřilo mnoho druhých, jichž lenost jim radila, aby spíše hned uvěřili, než aby mínění to namáhavě nejprve zkoumali. A tak denně rostl počet takovýchto líných a lehkověrných stoupenců: neboť jakmile mínění získalo pro sebe značný počet hlasů, připsali to následující stoupenci tomu, že je

mohlo získati jediné pádností svých důvodů. A ti, kteří zbývali, byli nyní nuceni uznávati za platné, co obecně platilo, aby sami neplatili za neklidné hlavy, jež se vzpírají obecně platným názorům, a za všetečné chlapíky, kteří chtějí býti chytřejšími než celý svět. Teď se souhlas stal povinností. Nyní musí těch několik málo, kteří jsou schopni uvažování, mlčeti: a smějí mluviti tací, kteří jsou úplně neschopní, aby měli své mínění a svůj úsudek, jsouce pouhou ozvěnou cizích názorů; leč přes to jsou tím horlivějšími a nesnášlivějšími jejich obhájci. Neboť tací lidé nenávidí u jinak myslícího člověka nikoliv tak jiné mínění, k němuž se tento hlásí, jako opovázlivost, že vůbec chce usuzovati; něco podobného se jim nestane nikdy a v tichosti jsou si toho vědomi. — Zkrátka mysliti mohou jen málokterí, avšak mínění chtějí míti všichni; co jiného zbývá, než že je převezmou hotová od jiných lidí, místo aby si je utvořili sami?

Poněvadž se to tak děje, jakou má pak ještě platnost hlas set milionů lidí? — Jen takovou, jakou asi nějaké historické faktum, jež se nalezne u sta dějepisců, pak se však dokáže, že to všichni opisovali druh u druhu, čímž se to všechno uvede nakonec k výpovědi jediného dějepisce (podle Bayle, *Pensées sur les Comètes*, Vol. 1, p. 10)⁷⁴).

Dico ego, tu dicis, sed denique dixit et ille: dictaque post toties, nil nisi dicta vides⁷⁵).

Přes to však lze ve sporu s obyčejnými lidmi použití obecného mínění jako autority.

Vůbec shledáme, že hádají-li se dvě obyčejné hlavy, jsou autority většinou jejich zbraní, oběma souhlasně zvolenou: a jí ženou na sebe útokem. — Má-li člověk lepší hlavy jednání s podobným člověkem, doporučuje se neispíše, aby se rovněž podvolil této zbraní, vybíraje ji podle míry nedostatků svého odpůrce. Neboť proti zbraní důvodu jest takový odpůrce ex hypothesi⁷⁶) zrohovatělm Siegfriedem⁷⁷), ponořeným do moře neschopnosti mysliti a usuzovati.

Před soudem se vlastně vede spor jen s autoritami, s pevně stanovenou autoritou zákonů: je úkolem soudnosti naléztí zákon, t. j. autoritu, již sluší se v daném případě použití. Avšak dialektika má dosti prostoru, aby případ a zákon, jež se vlastně k sobě nehodí, je-li potřebí, byly tak dlouho krouceny, až se shledá, že se již k sobě hodí: a také naopak.

Zálud 31. Nevíme-li, co bychom proti důvodům, jež odpůrce vyložil, mohli namítnouti, prohlašme se s jemnou ironií za nekompetentní: »Co zde pravíte, přesahuje mou slabou chápavost: možná, že je to správné; avšak já to nedovedu pochopiti a

vzdávám se veškerého úsudku.« — Tím se insinuuje posluchačům, kteří si nás váží, že je to nesmysl. Tak prohlásili také mnozí profesori staré eklektické školy, když vyšla Kritika čistého rozumu, či spíše když počala buditi vzrušující dojem: »My tomu nerozumíme,« a domnívali se, že jsou s tím hotovi. Když však někteří stoupenci nové školy jim ukázali, že vskutku mají pravdu a že tomu opravdu jen nerozumějí, dostavila se u nich velmi špatná nálada.

Tohoto úskoku lze použítí jen tam, kde jest jisto, že si nás posluchači rozhodně více váží, než odpůrce; na př. profesor proti studentovi.

Náleží vlastně k předchozímu záludu a záleží v uplatnění vlastní autority místo důvodů způsobem zvlášť maliciensním. — Protiútokem jest: »Dovolte, prosím, při Vaší veliké rozumnosti musí Vám býti velmi lehké porozuměti, a patrně je to vinou toliko mého špatného výkladu,« — a teď mu věc tak po lopatě vyložíte, že ji nolens volens⁷⁸⁾ pochopiti musí, a tak se vysvětlí, že opravdu jí prve jen neporozuměl. — Tak se to všelijak kroutí: odpůrce nám chtěl insinuoovati »nesmysl«: my jsme mu dokázali »nerozum«. Obojí se dělo s nejkrásnější zdvořilostí.

Zálud 32. Některé tvrzení odpůrcovo můžeme krátkou cestou odstraniti nebo

aspoň učiniti podezřelým tím, že je uvedeme do nějaké nenáviděné kategorie, byť i s ní souviselo jen podobností nebo nějak jinak nepodstatně; na př.: »To je manichaeismus; to je arianismus; pelagianismus; idealismus; spinozismus; brownianismus; naturalismus; atheismus; racionalismus; spiritualismus; to je mysticismus atd.« Při tom předpokládáme dvojí: 1. že ono tvrzení je vskutku identické nebo, že je aspoň obsaženo v té kategorii, a tedy vykřikujeme: oh, to je staré, to už známe! — 2. že tato kategorie jest již zcela vyvrácena a nemůže obsahovati ani slůvka správného.

Zálud 33. — »To může býti pravda v teorii, v praxi to je nesprávné.« — Tímto sofismatem připouštíme důvody a odvrhujeme důsledky; v rozporu s pravidlem: a ratione ad rationatum valet consequentia⁷⁹⁾. — Ono tvrzení klade nemožnost: co je v teorii správné, musí platiti také v praxi: neplatí-li, pak chyba spočívá v teorii, něco se přehlédlo a nebylo uvedeno v návěští, tudíž jest pak i v teorii nesprávnost.

Zálud 34. Nedá-li odpůrce na otázku nebo argument přímou odpověď nebo vysvětlení, nýbrž vyhne se protiotázkou nebo nepřímou odpovědí nebo vůbec něčím, co k věci nenáleží, nebo všelijak jinak: je to bezpečnou známkou, že jsme uhodili na bolavé místo (častokráte neúmyslně): je to jeho re-

lativní oněmění. Proto musíme na dotčeném bodu horlivě setrvávat — a nepustiti odpůrce s místa; a to i tehdy, když ještě ani nevíme, v čem vlastně jeho slabina, na kterou jsme narazili, pozůstává.

Zálud 35., který všechny ostatní činí postrádatelnými, jakmile jej lze použiti: místo důvody na intelekt, působme motivy na vůli, a odpůrce jako i posluchači, mají-li týž zájem, budou ihned získáni pro náš názor, i kdyby pocházel z bláznince; neboť většinou váživá gram vůle více, než cent úsudku a přesvědčení. Ovšem, jen za zvláštních okolností se to podaří. Lze-li dáti odpůrci vycítiti, že jeho názor, kdyby platil, uškodil by znatelně jeho zájmům: pustí se jej tak rychle, jako i žhavého železa, kterého se z nepozornosti dotkl. Na př. duchovní hájí nějaké filosofické dogma: dejme mu znáti, že stojí nepřímě v rozporu se základním dogmatem jeho církve, a duchovní se vzdá. — Statkář tvrdí výtečnost strojové práce v Anglii, kde jeden parní stroj vykonává práci mnoha lidí: dejme mu znát, že také vozy budou brzo taženy parostrojí, pročez koně z jeho četných hřebčinců musí značně klesnouti v ceně; — a uvidíme, co na to statkář. V takových případech cítí každý: »Quam temere in nosmet legem sancimus iniquam!«⁸⁰⁾ Stejně je tomu, jsou-li posluchači s námi příslušníky téže sekty, odboru, živ-

nosti, klubu atd., avšak odpůrce nikoliv. Nechť je jeho tese jakkoliv správná, jakmile jen naznačíme, že odporuje společným zájmům uvedeného společenství: naleznou všichni posluchači odpůrcovy argumenty, nechť již byly jakkoliv vynikající, slabými a ubohými, naproti tomu naše, i kdyby byly vzaty prostě ze vzduchu, shledají správnými a případnými, celé shromáždění se vysloví hlasitě pro nás, a odpůrce s hanbou vyklidí pole. Ano, posluchači většinou uvěří, že hlasovali z čistého přesvědčení. Neboť to, co je nám neprospěšné, zdá se intelektu většinou absurdním. Intellectus luminis sicci non est etc.⁸¹⁾ Tento zálud lze stručně tak označiti: »Mýtiti strom u kořene«: obvykle se mu říká argumentum ab utili⁸²⁾.

Zálud 36. Protivníka nesmyslnou mnohomluvností ohromiti, zaraziti. Záleží v tom, že
gewöhnlich glaubt der Mensch, wenn er
nur Worte hört,
es müsse sich dabei doch auch etwas
denken lassen⁸³⁾.

Je-li pak odpůrce si v soukromí vědom své slabosti, je-li zvyklý, že leccos slyšívá, čemu nerozumí, a přece si při tom počíná, jakoby rozuměl: lze mu imponovati tím, že na něj s vážnou tváří spustíme učeně nebo hlubokomyslně znějící nesmysl a vydáme

jej za nejnevývratnější důkaz své tese. Jak známo, použili tohoto úskoku někteří filosofové⁸⁴⁾ v nové době dokonce vůči celému německému publiku s nejbrillantnějším úspěchem. Poněvadž však exempla jsou odiosa⁸⁵⁾, vyhledejme si k tomu starší příklady z Goldsmithova Vikar of Wakefield, p. 34.

Zálud 37. (který by měl býti jedním z prvních). Má-li odpůrce pravdu také ve věci, avšak na štěstí zvolí k tomu špatný důkaz, snadno se nám podaří jej vyvrátiti a pak to vydáváme za vyvrácení věci samé. V podstatě jde tu o to, že argumentum ad hominem vydáváme za argumentum ad rem. Nenapadne-li odpůrce nebo posluchačům žádný správný důkaz, zvítězili jsme; na př. uvede-li někdo pro isoucnost boha ontologický důkaz, který lze velmi snadno vyvrátiti. To také je cesta, po které špatní advokáti prohrávají dobrou věc: chtějí ji ospravedlniti zákonem, který se k tomu nehodí, a ten, který se hodí, jim nenapadá.

Poslední zálud. Pozorujeme-li, že odpůrce nás předčí a že nedostaneme za pravdu, pak buďme osobní, urážliví, hrubí. Býti osobním pozůstává v tom, že přecházíme od předmětu sporu (poněvadž jsme hru prohráli) k odpůrce a nějak napadneme jeho osobu: mohli bychom to zváti argumentum ad personam na rozdíl od argumentum ad

hominem: toto se vzdaluje od čistě objektivního předmětu a drží se toho, co odpůrce sám o tom řekl nebo připustil. Jsme-li však osobní, opouštíme předmět nadobro a míříme svůj útok proti osobě odpůrcově: stáváme se tedy utrhačnými, potutelnými, urážlivými, hrubými. Je to odvolání se od sil ducha na síly těla nebo na zvířecnost. Toto pravidlo je velmi oblíbené, poněvadž každý člověk je k jeho použití schopný, a proto se jej velmi zhusta užívá. Teď však je otázka, který protilek platí pro druhou stranu. Neboť použije-li tato téhož prostředku, vznikne pračka nebo duel nebo proces pro urážku na cti.

Velmi bychom se mýlili, kdybychom myslili, že stačí, nejsme-li sami osobními. Neboť tím, že dokážeme odpůrce docela klidně, že nemá pravdu a že tedy nesprávně usuzuje a myslí, což bývá u každého dialektického vítězství, roztrpčíme ho více, než nějakým hrubým, urážlivým výrokem. Proč? Poněvadž, jak praví Hobbes, de Cive, Cap. 1: *Omnis animi voluptas omnisque alacritas in eo sita est, quod quis habeat, quibuscum conferens se, possit magnifice sentire de se ipso*⁸⁶⁾. — O nic člověk tak nepečuje jako o uspokojení své ješitnosti, a žádná rána tak nebolí, jako ta, jež je zasazena marnivosti (odtud pocházejí rčení, jako: »Čest nad život« atd.). Toto uspokojení ješitnosti vzniká

hlavně z přirovnání sebe k druhým, a to z přirovnání v každém ohledu, avšak především v ohledu duševních sil. A to se právě děje effective⁸⁷⁾ a velmi silně v diskusí. Odtud roztrpčenost poraženého, ač se mu nestala křivda, a odtud i jeho uchopení se posledního prostředku, tohoto posledního úsko-ku, jemuž však s druhé strany nelze ujít s pouhou zdvořilostí. Přece však veliká chladnokrevnost vypomůže i zde, a sice, odpovídáme-li klidně, jakmile odpůrce se stává osobním: »To nepatří k věci,« a hned se zase vrátíme k věci a pokračujeme mu zde dokazovati jeho nepravdu, nedbajíce jeho urážek, tedy stejně, jak praví Themistokles Eurybiadovi: παταζον μεν, ακουσον δε⁸⁸⁾. Avšak není to každému dáno.

Proto jediným bezpečným protiprávidlem jest ono, jež uvádí již Aristoteles v poslední kapitole Topica: Nediskutovati s prvním nejlepším, nýbrž jedině s těmi, jež známe a o nichž víme, že mají dosti rozumu, aby ne- tvrdili něco přímo absurdního, a pak, aby proto nemusili býti zahanbeni; a také, aby se mohlo diskutovati důvody, nikoliv silnými slovy, a aby se důvodům naslouchalo a vcházelo se na ně; a konečně, aby si cenili pravdy, aby rádi vyslechli dobré důvody, třebaš z úst odpůrcových, a aby byli dosti spravedliví a mohli snést, zůstanou-li v ne- právu, když pravda je u druhé strany. Z to-

no plyne, že ze 100 sotva jeden jest hoden, abychom s ním diskutovali. Ostatní nechme mluvit, co jim libo, neboť desipere est iuris gentium⁸⁹⁾, a pamatujme, co praví Voltaire: La paix vaut encore mieux que la vérité⁹⁰⁾, a arabské přísloví: »Na stromu mlčení visí jeho ovoce, mír.«

Diskuse je ovšem často vzájemně prospěšná jakožto prostředek k vytříbení hlav, k opravě vlastních myšlenek a také k tvoření nových názorů. Avšak oba diskutující musí si býti co do vzdělání a ducha prostředně rovni. Nedostává-li se jednomu prvního, nerozumí všemu, není au niveau⁹¹⁾. Nedostává-li se mu druhého, svede ho tím způsobená hořkost k nepoctivosti a k zálu- dům a konečně i k hrubosti.

Závěrečná poznámka.

Mezi diskusí in colloquio privato s. fami- liari a disputatio sollemnis publica, pro gra- du⁹²⁾ atd. není podstatného rozdílu, leda jen, že u této se žádá, aby respondens⁹³⁾ vždy podržel proti opponens⁹⁴⁾ pravdu, a proto, je-li potřebí, přiskočí mu praeses⁹⁵⁾ ku po- moci; — anebo také, že se při ní argumen- tuje více formálně, že se argumentace s ob- líbou odívá do přísné formy úsudků.

PŘEKLAD CITÁTŮ

- ¹⁾ čti logidzesthai: přemítati, promýšleti, rozvažovati, vypočítavati.
- ²⁾ čti dyalegesthai: rozmňouvatí, rozprávěti.
- ³⁾ čti dyalektiké pragmatéja, dyalektikós anér: dialektika, dialektická činnost, dialektík (muž, zabývající se dial.).
- ⁴⁾ čti tá dyalektiká: dialektika, umění dialektické.
- ⁵⁾ čti logiké: logika.
- ⁶⁾ čti logikás dyscheréjas id est argutias, prótazin logikén, apórian logikén: logické obtíže, to jest důmyslnosti, návěští tvrdící, námitku logickou.
- ⁷⁾ čti dyalektiké.
- ⁸⁾ Cicero v Lukullovi: Dialektika byla vynalezena, aby prozkoumávala a posuzovala pravdivé a nesprávné. — Topika (= spis o obecných zásadách, jichž lze užití k důkazu), kapitola 2.: Stoikové totiž pečlivě sledovali způsoby usuzování onou vědou, kterou nazývají dialektika. — Quintilian, kniha II, 12: proto tato část jest dialektika, nebo ona část raději nazýváme vhodnou k disputacím. — (Ani v jednom případě nejsou citáty přesně uvedeny: srv. Luc, kap. 28: »Má snad dialektik určovati v geometrii, co je pravdivé a co nesprávné? Nebo v literatuře? Nebo v hudbě? Avšak tyto obory jsou mu cizí«; — srv. Topica, ed. Teubner, 1902, 2, § 6, 20—27; srv. Quin, Instit. oratoriae, Liber XII (nikoliv: II), 2, 13, ed. Teub., rec. Bonell.
- ¹⁰⁾ čti dyalektiké.
- ¹¹⁾ Petra Rama dialektika, předmluvou Audomara Tallaeva vysvětlená.
- ¹²⁾ čti logidzesthai.

- ¹³⁾ čti lógos: slovo, počet, podoba, rozmluva, vypravování, rozum, smysl, myšlenka, pojem.
- ¹⁴⁾ čti dyalegesthai.
- ¹⁵⁾ čti lógos.
- ¹⁶⁾ čti dyalegesthai.
- ¹⁷⁾ per fas et nefas: právem či neprávem, na každý (dovolený i nedovolený) způsob.
- ¹⁸⁾ čti tó pithanón: síla přemlouvaví, přesvědčovací.
- ¹⁹⁾ čti: Dialektiké de estí techné lygón, dy hés anaskeuázomen tí é kataskeuázomen, éks erotézeos kaí apokrízeos tón prosdyalegoménou. Diogenes Laertius (-ci-) in vita Platonis: Dialektika pak jest umění přemlouvaví, jímž na podkladě otázek a odpovědí spolurozmňouvajících něco vyvracíme či potvrzujeme. (Píše) Diogenes Laertský v knize III., kap. 48 v (pojednání o) životě Platonově.
- ²⁰⁾ čti éndoksa, probabíia (Topika I., kapitola 1 & 12): pravděpodobnosti, to, co jest přípustné (si mysliti), právě domysly.
- ²¹⁾ obvykle v množném čísle (pro arís et focis): za oltáře a krby (bojovati), citát z Ciceronova spisu: De natura deorum (O přirozenosti bohů) III., 40.
- ²²⁾ čti doksa: mínění, názor, podoba, úsudek (na oko), zdání.
- ²³⁾ O sofistických důkazech (Aristotelův spis přeložený do latiny).
- ²⁴⁾ čti veritas est in puteo = en býtho hé alétheia: pravda tkví v nesmírné hloubce.
- ²⁵⁾ Porozuměli-li jsme věci, ve slovech, v řeči budme povolení.
- ²⁶⁾ čti pragmatéja: činnost, jednání, úsilí.
- ²⁷⁾ čti agonistikón tés perí tús eristikús lógos theorías: O zběhlosti v teorii eristické; v novějších vyd. Diog. Laert., čte se název této knihy takto: Agonistiká é perí tús eristikús lógos theoría = O veřejných zápasech řečnických čili o teorii eristické, srvn. Apéll, překl. D. L., I. Bd, 1921, s. 230.

- 28) způsoby (vyvrácení) a) vzhledem k věci, b) vzhledem k člověku či k doznání, z připuštění.
- 29) popírám vyšší, nižší (člen závěru).
- 30) popírám důsledek.
- 31) k nesmyslnému závěru.
- 32) Sokrates v Platonově spisu Hippias větš; jindy.
- 33) či énstázis, ex. in kont.: pův. nastoupení, v log. odpor, námitka, opačný příklad.
- 34) nebudiž disputováno s tím, kdo popírá platnost základních pojmů a vět.
- 35) stanovení hlavního bodu či tvrzení rozepře.
- 36) logický případ, odpor, námitka.
- 37) protidůvodu námitkou.
- 38) Aristotelův spis Topika, kniha VIII, kapitola 12. 11.
- 39) z dvojnácnosti (tétož slova).
- 40) každé světlo může být zhašeno — rozum jest světlo — rozum může být zhašen.
- 41) věc cti.
- 42) změna předmětu themaťu sporu.
- 43) či katá ty: vzhledem k něčemu, relativně.
- 44) či simpliciter, haplós, absolute: jednoduše, prostě, bez výminky, absolutně.
- 45) sofisma, kde to, co platí pouze podmíněně, je postaveno jako důvod nebo pravidlo pravdy nepodmíněné.
- 46) či élenchus sofistíkus ekso tés lekseos: to haplós, é mé haplós, allá pé, é pú, é póte, é prós ty légesthai (De sof. el. kaput 5): Klamný úsudek věcný, kde pojem se běře prostě, ač by se mělo hledět ke vztahům vedlejším: ke způsobu, místu, času a předmětu (Arist. De soph. el., 4; 166 b, 4, vyd. Berl. Ak.).
- 47) neznalost pravidel protidůkazu.
- 48) popíráním důsledku.
- 49) chybný úsudek, kde se užívá k důkazu toho, co se teprve má dokázat, jako by to již bylo dokázáno.
- 50) v opačném případě.

- 51) klamný úsudek, pozůstávající v tom, že se uzná za důvod něco, co důvodem není.
- 52) argumenty platící ne všeobecně, nýbrž jen pro určitého člověka.
- 53) či kat alétheian, sekundum veritatem: vzhledem k (objektivní) pravdě platný.
- 54) či kat ánthropon, ad h.: jen osobně, vzhledem k určitému člověku platný.
- 55) či: Árchēn men mé týnai epichthoniozin áriston — méd ezidēn aúgas ókseos elú — týnta d hópos ókista pýlas Aidau perézaí, kai keisthai polén gájan ephsámenon: Nejlépe by bylo pro člověka nebýti vůbec zrozen — nikdy nevidět prudkých paprsků slunečních; zrození však jsouce, pak co nejrychleji spěšme do bran podsvětí, tam hluboko pod zemí si odpočinout. (V hlavním svém díle Svět jako vůle a představa, díl 2. cituje Schop. Theognisovy verše poněkud v jiném znění, srv. Rekaln. vyd. str. 691, Deussen. vyd. str. 671, ř. 29).
- 56) či ej mén gár pepoióthos túto fezi, pós uk apércheíai ek tú dzén? En hetóimo gár autó túto éstín, éiper én bebuleunénon autó bebájos; ej dé mokómenos (irridens), mátajos, en tojs uk epidechoménojs: praví-li to, ja přesvědčen o tom, proč se nerozloučí se životem? To přece může svobodně, je-li jinak k tomu pevně odhodlán; nejde-li mu však o to vážně, pak je pošetilec a nikdo ho nebere vážně (Diog. Laert., 10. kniha, kap. 126—127).
- 57) či apagoge: pův. odvozování, pak nepřímý důkaz správnosti nějakého soudu z nesprávnosti tvrzení opačného.
- 58) či epagoge indukció: z jednotlivých případů se postupuje k pojmu.
- 59) či énstázis = exemplum in kontrarium, instancia: námitka.
- 60) obrat, převrácení argumentu.
- 61) důvod, vypočítaný na dojem u posluchačstva.
- 62) zmatení odpůrce překvapujícím obratem.

- ⁶³⁾ předmět, látka, otázky.
⁶⁴⁾ zkoušek.
⁶⁵⁾ nedostává-li se lepšího argumentu.
⁶⁶⁾ argument, opírající se o mravní zásadu.
⁶⁷⁾ každý si raději přeje věřit, než rozvažovat (cit. ze Senekova spisu *De vita beata*, kap. I, 4, 15–16).
⁶⁸⁾ prostý lid.
⁶⁹⁾ kyré: kněz.
⁷⁰⁾ nechť se strachují ostatní, já se třásti nebudu; slovní hříčka: pavere = třásti se, paver (irc.) = dlážditi.
⁷¹⁾ čti hámen poltois dokéj, táuta ge éjnaj fámen: co se mnohým zdá, to pravíme, že jest.
⁷²⁾ čti tójs pollójs pollá dokéj: mnoho lidí má mnoho mínění: Platon, *Polit.* IX, 4, 576 c.
⁷³⁾ Taktika zákonodárných shromáždění, díl 2., str. 76.
⁷⁴⁾ Myšlenky o kometách, díl 1., str. 10.
⁷⁵⁾ Pravím já, ty pravíš a konečně řekl to i onen: když už tolikrát to bylo pověděno, nic, než průpovědi obecných již nepoznáš.
⁷⁶⁾ podle předpokladu.
⁷⁷⁾ hlavní rek v písni o Nibelunzích: v hrdinném boji s drakem dostává se Siegfriedovi nadpřirozené vlastnosti — zrohovatí mu kůže a Siegfried se stává nezranitelným.
⁷⁸⁾ chtit-nechtít.
⁷⁹⁾ jinak též: a veritate rationis ad veritatem rationis, et a falsitate rationis ad falsitatem rationis valet consequentia: z pravdivosti důvodu souditi na pravdivost důsledku, z nesprávnosti následku souditi na nesprávnost důvodu — jest závěr platný.
⁸⁰⁾ Jak lehkomyšlně uznáváme, co proti nám samým mluvívá! (Horatius sat. I, 3, 67.)
⁸¹⁾ Celý citát zní: *Intellectus luminis sicci non est, sed recipit infusionem a voluntate et a affectibus: id quot generat ad quod vult scientias: quod enim mavult homo, id potius credit. Innumeris modis, lisque interdum imperceptibilibus, affectus intellectum imbuunt et inficiunt.* Rozum není světlo, aby za sucha ho-

- řelo, nýbrž přijímá přítok od vůle a vášní: což pak vytváří poznatky podle toho, jak si jich přejeme: neboť co by člověk rád, tomu také nejradyji věří. Nesčetnými a často nepozorovatelnými způsoby ovlivňuje vášně intelekt a kazí jej. — Citát je z Baconova *Novum Organon* I., 49. díl 1., str. 167, londýn, vyd. 1857.
⁸²⁾ důvod, dovolávající se prospěšnosti, užitečnosti.
⁸³⁾ obvykle věří člověk, slyší-li jen slova, že se přece jen musí při tom něco dát myslet. — Citát z Goeth. *Fausta*, str. 112.
⁸⁴⁾ Sch. naráží na Hegela, Fichta a Schellinga.
⁸⁵⁾ příklady jsou nepřijemné, protivné.
⁸⁶⁾ Všechna rozkoš a veselí myslí spočívá v tom, abychom měli někoho, ke komu se přirovnáváme, bychom něco našli, čím bychom se honosili (Hobbes, *Delive*, I, 5, př. J. Krále).
⁸⁷⁾ skutečně, pravdivě, účinně.
⁸⁸⁾ čti pátakson mén, ákuson dé: Udeř, avšak poslechni! Plutarchos, *Životopisy* VII, kap. 11, ř. 15–16, vyd. Weidmann-Haupt-Sauppe.)
⁸⁹⁾ jest právem národů ztratiti rozum.
⁹⁰⁾ klid platí víc ještě než pravda.
⁹¹⁾ na úrovni.
⁹²⁾ v rozhovoru soukromém čili rodinném, slavnostní disputace veřejná, k dosažení hodnosti.
⁹³⁾ při disputaci obhájce položené these.
⁹⁴⁾ odporující položené these.
⁹⁵⁾ předseda.
⁹⁶⁾ věta o všem a žádném; pravidlo, že vše, co jako znak náleží n, nenáleží k obecnému, platí nebo neplatí také pro jednotliviny.
⁹⁷⁾ z pouhých částečných nebo záporných návěští nelze odvoditi správný úsudek z nepravdivosti následku lze souditi na nesprávnost důvodu, srv. ⁷⁹⁾.
⁹⁸⁾ zápalná řeč na veřejné schůzi.
⁹⁹⁾ čti katasteuadzein: stanoviti, potvrzovati.
¹⁰⁰⁾ čti anasteuadzein: sklízovati, vyvracet.

- ¹⁰¹⁾ čti agonistikón tés perí tús eristikús lógos theorías,
viz ²⁷⁾
- ¹⁰²⁾ ¹⁰³⁾ ¹⁰⁴⁾ ¹⁰⁵⁾ čti antilogiké techné — erízzejn —
dyalektiké — dialegesthai: umění přiti se — há-
dati se — umění rozmlouvatí — rozmlouvatí.
- ¹⁰⁶⁾ obzvláštní pojednání logické, v němž se vykládá
o pochodu disputací, čili o povinnostech a stejně i o
vadách disputujících.
- ¹⁰⁷⁾ způsob jednání.
- ¹⁰⁸⁾ vyšší návěští, z něhož při úsudku trojčlenném se
běře výrok závěru.
- ¹⁰⁹⁾ klamný úsudek, kde to, co jen podmíněně platí,
klade se jako důvod nepodmíněné pravdy nebo ta-
ko pravidlo.
- ¹¹⁰⁾ zuby nehty.